

Добржанський О., Макар Ю., Масан О.

Хотинщина. Історичний нарис. - Чернівці: Молодий Буковинець, 2002. - 464 с.

У 20-х рр. ХХ ст., коли М.С.Грушевський ініціював створення Асоціації історичного районознавства України, дослідження історії країв та регіонів отримало серйозне підґрунтя. "Вертикальний" вимір дослідження історичного процесу (тобто суцільний образ соціального, економічного, культурного, політичного й національного розвитку) мав бути доповнений "горизонтальним" виміром, який мав на меті вивчення історії "певної сконсолідованої території-землі" (за М.С.Грушевським). Проте в українській радянській історіографії він був значною мірою спрощений та викривлений вульгарною методологією формаційного підходу та класової боротьби. Тож не дивно, що й багатотомна "Історія міст і сіл Української РСР" була витримана в зазначеному методологічному ключі, не кажучи вже про те, що більша частина цього видання присвячена радянському періоду та глорифікації досягнень соціалістичного будівництва.

На даний момент необхідно заповнити прогалини в сфері історичного краєзнавства й відродити "порайонні історичні дослідження" (за М.С.Грушевським). Рецензована праця заповнює одну з таких прогалин і являє собою синтетичний історичний нарис про Хотинщину. Цей субрегіон Північної Буко-

вини розглядається авторами як адміністративна одиниця, яка сформувалася впродовж XIV-XIX ст. за молдавського, турецького й російського панування. Згідно з сучасним адміністративно-територіальним поділом це Хотинський, Кельменецький, Сокирянський і частина Новоселицького районів Чернівецької області України, а також частина Єдинецького повіту Молдови.

Дослідження, які охоплювали б історію Хотинщини та висвітлювали її з позиції національного світогляду, досі були відсутні, якщо не брати до уваги коротеньких підрозділів у посібнику "Буковина. Нарис історії" (1998 р.), підготовленому колективом істориків із Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича (серед яких були й автори рецензованої книги), а також кілька розвідок, присвячених Хотинській війні 1621 р. та деяким іншим питанням.

Автори рецензованого науково-популярного нарису, відомі історики з названого університету - доктори історичних наук Добржанський О.В., Макар Ю.І. і кандидат історичних наук Масан О.М. - створили першу цілісну працю з історії регіону від появи первісних людей до сьогодення. Вони намагалися дати об'єктивне уявлення про всі історичні періоди, через які пройшла Хотинщина. Автори синтезували й узагальнили доробок дослідників краю (археологів та істориків), у тому числі й власні праці, які посідають одне з перших місць у сучасному історичному краєзнавстві Буковини.

Оскільки книга розрахована на широке коло читачів, автори сформували таку структуру, яка через назви розділів і підрозділів передає важливу історичну інформацію, що викликає пізнавальний інтерес у читача. Ці назви є своєрідними символами доби або подій, а також привертають увагу до знакових постатей української історії (наприклад, розділи "На порозі цивілізації", "Під знаком молдавського туру" та ін.; підрозділи "Некрополі легендарних ариїв", "Геродотові сколоти", "Втекли на Україну, в землю козаків" тощо). У структурі нарису знайшли своє місце доісторична доба (три розділи), княжа доба, розділи, присвячені історії краю в період перебування в складі Молдавського князівства, Туреччини, Росії, Румунії, радянської України, але найбільше місця (понад третину) займає розділ, що змальовує сучасне становище Хотинщини в незалежній Україні. Орієнтуватися в матеріалі допомагають іменний та географічний покажчики. Не зайвими є й підібрана до нарису бібліографія, що дає доволі повне уявлення про стан наукової розробки історії краю, а також резюме англійською, німецькою, румунською та польською мовами. Видання містить значну кількість ілюстративного матеріалу (малюнків і світлин).

Автори гармонійно поєднали розгляд питань політичного життя краю з соціально-економічним розвитком, духовним і культурним життям, що дає достатньо цілісне уявлення про минуле й сьогодення Хотинщини. Утім, варто було б приділити більше уваги висвітленню історії духовності й культури не тільки в період незалежності України, але й раніше.

Перші три розділи ("Середнє Подністров'я в найдавнішу добу", "На порозі цивілізації", "Давні слов'яни на берегах Дністра й Пруту") ґрунтуються на археологічних дослідженнях. Автори стверджують про давність заселення краю людьми, розповідають про низку археологічних культур, які передували появі давніх слов'ян (у добу міді край укритися мережею поселень знаменитої трипільської культури). Реконструкції життя давніх людей за знахідками археологів є досить гіпотетичними. Значно достовірніші матеріали - не тільки археологічні, але й письмові (згадки античних авторів) - дозволяють авторам стверджувати про заселення краю слов'янами приблизно з V ст. н.е.

Періодизацію наступних розділів (окрім розділу "А та слава козацька повік не поляже") витримано за ознакою державної належності регіону. У розділі "Княжа доба" розповідається про життя східнослов'янських племен краю в Київській Русі, а згодом і в Галицько-Волинському князівстві. Історія цього періоду має важливе значення, бо є початковою ланкою державності українського народу, до якого належить і більша частина населення краю, що живе тут здавна, і яке опинилося на цій території аж ніяк не через міграційні процеси, як стверджують шовіністично налаштовані румунські історики.

Нарис присвячено тисячолітньому ювілею міста Хотина, тож в одному з підрозділів переконливо аргументується саме такий вік міста. Цікавим і новим є вирішення проблеми походження назви Хотина. Автори стверджують, що вона походить від чоловічого імені, поширеного саме в XI-XII ст., присвійна форма від якого була "хотінь", тобто місто спочатку називалося Хотінь.

У розділі "Під знаком молдавського туру" висвітлено період перебування Хотинщини в складі Молдавського князівства в час його піднесення й занепаду під натиском турків. Автори наводять багато цікавих і важливих деталей життя краю, використовуючи при цьому нові джерела. Зазначається, що кріпосне право в Молдавії, а, отже, і на Хотинщині, було законодавчо оформлене досить пізно (1646 р.) й не набуло таких потворних форм, як у сусідніх державах. Як свідчить аналіз джерел, зроблений авторами, останнє пов'язано з тим, що право поміщиків розпоряджатися особою селянина було обмежене звичаями. Однак у нарисі вірно відзначено, що з початком турецького панування різко посилюється податковий тягар (за першу половину XVII ст. запроваджено 29 нових податків!). Зауважимо, що молдавському періодові варто було б дати узагальнюючу характеристику, що дозволило б читачеві скласти цілісне уявлення про цей період. Тут справа ускладнилася тим, що молдавський період висвітлюється й у наступному розділі ("А та слава козацька повік не поляже"), який не відповідає прийнятій авторами періодизації історії Хотинщини за ознакою державної належності.

Названий розділ (до речі, у зміст закралася прикра помилка: розділ не виділено особливим шрифтом, як інші, тож він виглядає як назва підрозділу) висвітлює події 2-ої половини XVI-XVII ст., добу боротьби українського народу за власну державність. Найбільш важливими тут є підрозділи, присвячені Хотинській війні 1621 р. та Національно-визвольній війні українського народу середини XVII ст. Уже в першому підрозділі цього розділу є багато нової й цікавої інформації. Наприклад, про те, що родич Дмитра Байди-Вишневецького Я.П'ясецький, що брав участь в останньому поході Вишневецького в Молдову, разом із козацьким отаманом потрапив у полон та був страчений турками, деякий час був комендантом Хотинської фортеці. Або ж припущення авторів про те, що пиркалаб (староста Хотинської волості) Єремія, можливо, є тим самим Єремією Могилою, який у кінці XVI - на поч. XVII ст. був молдавським господарем і дядьком майбутнього київського митрополита Петра Могили. Варта уваги й згадка про участь (і загибель) Степана Орлика, батька майбутнього гетьмана Пилипа Орлика, у Хотинській битві 1673 р., коли польсько-українське військо на чолі з Я.Собеським розгромило хотинське угруповання турків. У наступному розділі один із підрозділів присвячено перебуванню в Хотині вже Пилипа Орлика.

У підрозділі "Хотинська війна" вірно вказується, що вирішальну роль у перемозі 1621 р. над турецькою армією на чолі з султаном Османом II відіграли українські козаки під керівництвом П.Сагайдачного. Проте майже нічого не

сказано про причини війни та значення перемоги. Така незрозуміла лакуна зменшує заслуги козацтва. Автори цілком справедливо виступають проти спрощеного тлумачення часів турецького панування на українських землях, але ж, як ми бачимо на прикладі з Хотинською війною, варто було б охарактеризувати османську експансію, бо інакше незрозумілими стають причини турецько-польських і турецько-російських воєн. Але загалом автори аргументовано характеризують розвиток Хотинщини у XVIII ст. як певний поступ в економічному житті краю, благоустрої Хотина, і, навіть, у церковному будівництві (розділ "У володінні падишаха").

Хоча автори вказують, що війни, які вела Росія, були загарбницькими, однак вони визнають, що приєднання Хотинщини до Росії "мало певне позитивне значення для українців", бо вони "прилучилися до головного масиву етнічних українських територій, отримали можливість розширювати економічні та культурні стосунки з єдинокровними братами" (с. 135).

У розділі "В кігтях царського орла" досить докладно змальовується соціально-економічний розвиток краю, адміністративно-територіальний устрій, стан освіти й культури, показується поступ у ринкових відносинах, будівництві шляхів, торгівлі тощо. Це дає авторам змогу зробити об'єктивний висновок про те, що Хотинщина в період російського панування не була занедбаним краєм (передусім це стосується повітового центру). Однак справедливо вказується, що імперська влада цілеспрямовано й наполегливо здійснювала політику російщення, використовуючи для цього всі доступні засоби ідеологічного впливу, а також освіти. Автори показують вплив на Хотинщину українського національного руху в Галичині й на Буковині (утім занадто коротко). У наступному розділі - "На перепутті" - на сторінках, де описується життя краю в 1917 - 1918 рр. цьому питанню приділяється вже більше уваги. Зокрема, уперше показано зв'язки Хотинщини з Центральною Радою. Інакше, порівняно з працями радянського періоду, оцінюється діяльність більшовиків у регіоні та в частинах російської 8-ї армії.

Румунський період історії Хотинщини автори оцінюють украй негативно, про що свідчить сама назва розділу - "Румунська окупація". Це простежується від першого підрозділу ("Хотинське повстання"), де йдеться про репресії окупантів проти населення після поразки Хотинського повстання, і аж до останнього підрозділу ("Розмовляти тільки по-румунськи"), в якому автори викривають шовіністичну, асиміляційну політику уряду Румунії щодо українців Хотинщини. У розділі показано, що опір цій політиці мав ліворадикальний характер, що пов'язується з безпрецедентною ідеологічною кампанією, що її вів Радянський Союз. Українські національні сили Хотинщини в цей період були організаційно слабші, ніж на інших буковинських землях, що до 1918 р. перебували в складі Австро-Угорщини.

Із початком II світової війни СРСР, ламаючи міжнародні угоди, приєднав Північну Буковину та Бессарабію до радянської України. Проте, слушно зауважують автори, це "стало актом історичної справедливості щодо возз'єднання українського народу у своїй, нехай на той час підневільній, державі" (с. 9). У книзі висвітлено репресії більшовицького режиму на Хотинщині в 1940 - 1941 рр., хоча автори не забули й про позитивні явища радянського господарювання, особливо в освітній і медичній сферах.

Традиційно висвітлюються наслідки другої румунської окупації, під час якої Хотинщина зазнала великих втрат серед населення, а місто було практично зруйноване. Розповідаючи про хотинське молодіжне підпілля 1941 -

1942 рр., автори не наголошують на його комуністичній спрямованості й навіть не згадують, що юнаки-підпільники були комсомольцями (у працях радянського періоду саме це висувалося на перший план). Узагалі, ідеологічна характеристика дій підпільників відсутня, що в необізнаного читача може викликати враження щодо примітивно-терористичного характеру підпілля.

У наступному розділі - "У складі радянської України" - відображено розвиток Хотинщини в складі Української РСР. Розкривається репресивна політика комуністичної влади в повоєнний період, а також показано причини страшного голоду, який лютував у Бессарабії. Голод 1946-1947 рр., як аргументовано доводять автори, був зумовлений жорстокою кампанією хлібозаготівель. Загалом же, відзначають автори, у радянський період на Хотинщині відбулися вагомі соціально-культурні та економічні перетворення, але слушно стверджується, що "тотальна русифікація духовного життя, ідеологічний терор ... розмивали підґрунтя національної свідомості краян, робили їх слухняним знаряддям у руках комуністичного режиму" (с. 253).

Найбільший розділ, який займає понад третину книги, присвячено розвиткові Хотинщини в добу незалежності України. Докладно змальовується процес національного відродження в краї, суспільні, соціально-економічні зміни. Велика увага приділяється культурному та релігійному життю. Важливим є підрозділ про відомих діячів, уродженців Хотинщини, і їхні зв'язки з малою батьківщиною, зокрема згадується про діяльність громадського товариства "Земляки Хотинщини". Окремий підрозділ присвячено міжнародним зв'язкам регіону.

Автори вказують, що в радянські часи дослідники змушені були відображати лише "зореносні досягнення" соціалістичного будівництва (с. 5), але при читанні останнього розділу - "В незалежній Україні" - іноді складається враження, що відображено здебільшого "зореносні досягнення", але вже "незалежного будівництва". Утім, ми приєднуємося до авторської позиції, що "лише в умовах незалежної суверенної України Хотинщина нарешті вільно розвиватиметься, хоча для цього буде потрібно чимало часу" (с. 9).

Деякі упущення й вади, без яких не може обійтися жодна праця, пов'язані з тим, що, як указують самі автори, дана книга не претендує на повне висвітлення історії Хотинщини, це лише перша спроба її відтворення. У цілому рецензований нарис дуже потрібний і корисний як для науковців, так і для широкого читацького загалу.

В.М.ДАНИЛЕНКО, С.Л.ЮСОВ (КИЇВ)